

П.О. Фадєєв

Серія «Енциклопедія медичних знань»

ВИРАЗКОВА ХВОРОБА

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

УДК 616
ББК 54.132
Ф15

Серію «Енциклопедія медичних знань» засновано 2010 року

Фадєєв П.О.

Ф15 Виразкова хвороба. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2010. — 128 с. — (Серія «Енциклопедія медичних знань»).

ISBN 978-966-10-1306-2

У посібнику доступно викладено всі основні відомості, пов'язані з однією із найпоширеніших недуг людства — виразковою хворобою. Читач дізнається, що таке виразкова хвороба та які причини її виникнення; в яких випадках необхідно звернутися за консультацією до лікаря; про бактерію, котра провокує більшість випадків виразкової недуги; як уникнути проблем, вживаючи лікарські препарати; які існують сучасні способи профілактики, діагностики та лікування цієї хвороби.

У книзі містяться достовірні та сучасні відомості, що відповідають авторитетним рекомендаціям зарубіжних та вітчизняних медичних асоціацій та перевірені багатолітнім досвідом автора.

УДК 616
ББК 54.132

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва*

Навчальне видання

Фадєєв Павло Олександрович

Виразкова хвороба

Головний редактор *Богдан Будний*

Редактор *Донара Пендзей*

Обкладинка *Володимира Басалиги*

Комп'ютерна верстка *Ольги Постумент*

Підписано до друку 29.09.2010. Формат 84x108/32. Папір офсетний.
Гарнітура Таймс. Умовн. друк. арк. 6,72. Умовн. фарбо-відб. 6,72.

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
ДК №370 від 21.03.2001 р.

Навчальна книга – Богдан, а/с 529, м. Тернопіль, 46008
тел./факс (0352) 52-06-07; 52-05-48; 52-19-66

publishing@budny.te.ua, office@bohdan-books.com www.bohdan-books.com

© ООО «Мир и Образование», 2009

ISBN 978-966-10-1749-7 (серія)
ISBN 978-966-10-1306-2

© Навчальна книга – Богдан,
майнові права, 2010

ЗМІСТ

Слово до читачів.....	7
НЕВЕЛИКА ЗАМІТКА ПРО «НЕЗРОЗУМЛІ» СЛОВА, АБО ПРО НАУКОВО-МЕДИЧНІ ТЕРМІНИ	9
ТРОХИ ВІДОМОСТЕЙ ПРО АНАТОМІЮ ТА ФІЗІОЛОГІЮ ПОЧАТКОВОГО ВІДДІЛУ ШЛУНКОВО- КИШКОВОГО ТРАКТУ	9
Анатомія шлунка й дванадцятипалої кишки.....	9
Фізіологія шлунка й дванадцятипалої кишки	13
ЩО ТАКЕ ВИРАЗКОВА ХВОРОБА.....	15
ЧОМУ ТА ЯК РОЗВИВАЄТЬСЯ ВИРАЗКОВА ХВОРОБА	19
Причини виникнення виразкової хвороби.....	19
Що таке бактерія гелікобактер пілорі (<i>Helicobacter pylori</i>)	19
Виразкова хвороба, що виникає внаслідок вживання медикаментів	25
<i>Що таке нестероїдні протизапальні засоби</i>	<i>25</i>
<i>Механізм та умови виникнення виразкової хвороби на тлі вживання нестероїдних протизапальних засобів</i>	<i>27</i>
<i>Зв'язок бактерії гелікобактер пілорі та нестероїдних протизапальних засобів.....</i>	<i>27</i>
<i>Інші медикаменти, спроможні спричинити виразкову хворобу.....</i>	<i>28</i>
Виразкова хвороба, що виникає внаслідок різних захворювань і станів	28
ФАКТОРИ, ЩО ПІДВИЩУЮТЬ РИЗИК РОЗВИТКУ ВИРАЗКОВОЇ ХВОРОБИ	29
Немодифікуючі фактори	30
<i>Вік</i>	<i>30</i>
<i>Стать</i>	<i>30</i>

<i>Спадковість</i>	30
<i>Група крові</i>	30
Модифікуючі фактори	30
<i>Психосоціальні проблеми</i>	30
<i>Огріхи в харчуванні</i>	32
<i>Паління</i>	33
<i>Зловживання алкоголем</i>	35
<i>Надмірне вживання кави та продуктів, що містять кофеїн</i>	35
<i>Атеросклероз, цукровий діабет, артеріальна гіпертензія</i>	36
<i>Фінансове благополуччя</i>	36
<i>Інші фактори ризику</i>	37
ВИРАЗКОВА ХВОРОБА В ЦИФРАХ.....	37
КЛІНІЧНА КАРТИНА ВИРАЗКОВОЇ ХВОРОБИ	39
Характеристика болю при виразковій хворобі	39
<i>Локалізація болю</i>	40
<i>Характер болю, його тривалість та інтенсивність</i>	41
<i>Механізм виникнення болю</i>	41
<i>Обставини, що сприяють виникненню й полегшенню болю</i>	42
Небольові ознаки, якими може проявлятися виразкова хвороба	42
<i>Печія</i>	43
<i>Нудота й блювота</i>	44
<i>Відрижка</i>	44
<i>Порушення апетиту</i>	44
<i>Запори та проноси</i>	44
Коли викликати «швидку допомогу»	44
УСКЛАДНЕННЯ ВИРАЗКОВОЇ ХВОРОБИ	45
Кровотеча.....	46
<i>Клінічна картина</i>	47
<i>Перша допомога</i>	48

Перфорація	49
<i>Клінічна картина</i>	49
<i>Перша допомога</i>	50
Пенетрація	50
<i>Клінічна картина</i>	51
<i>Перша допомога</i>	51
Стеноз	51
Малігнізація.....	52
Запальні процеси навколишніх органів.....	53
<i>Клінічна картина</i>	53
<i>Перша допомога</i>	53
ДІАГНОСТИКА ВИРАЗКОВОЇ ХВОРОБИ.....	53
Методи виявлення виразкової хвороби	54
<i>Ендоскопічний метод (фіброгастроудоденоскопія)</i>	55
<i>Рентгенологічний метод</i>	57
Як діагностують наявність бактерії гелікобактер пілорі.....	58
<i>Уреазний дихальний тест</i>	59
<i>Імунологічні дослідження</i>	60
<i>Швидкий уреазний тест</i>	61
<i>Бактеріологічний метод</i>	62
<i>Коли який тест застосовують</i>	62
ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ ВИРАЗКОВОЇ ХВОРОБИ	63
ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО ЛІКАРСЬКІ ПРЕПАРАТИ	67
Про назви лікарських препаратів	67
Звідки беруться ліки	67
Поняття доказової медицини.....	72
ЛІКУВАННЯ ВИРАЗКОВОЇ ХВОРОБИ.....	77
Кому потрібно пройти курс лікування	78
Принципи та завдання лікування.....	78
Кого і як лікувати	79
Схеми лікування.....	81
<i>Терапія першої лінії</i>	81
<i>Терапія другої лінії</i>	82

<i>Тривалість лікування</i>	83
<i>Якщо не допомогла терапія першої та другої лінії</i>	84
Що потрібно повідомити лікареві перед початком лікування.....	85
Що потрібно знати при проведенні лікування	85
Контроль ефективності лікування.....	87
Лікування виразкової хвороби, зумовленої вживанням нестероїдних протизапальних засобів	87
ЛІКАРСЬКІ ПРЕПАРАТИ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ПРИ ЛІКУВАННІ ВИРАЗКОВОЇ ХВОРОБИ	89
Інгібітори протонної помпи.....	89
Антибактеріальні препарати.....	92
<i>Кларитроміцин</i>	92
<i>Амоксицилін</i>	93
<i>Метронідазол</i>	94
<i>Тетрациклін</i>	95
Препарати вісмуту.....	96
ХАРЧУВАННЯ ПРИ ВИРАЗКОВІЙ ХВОРОБИ	97
ПРОФІЛАКТИКА ВИРАЗКОВОЇ ХВОРОБИ	101
Харчування	102
Паління	105
Алкоголь.....	106
Вживання кави та продуктів, що містять кофеїн.....	107
Атеросклероз, цукровий діабет, артеріальна гіпертензія ..	108
Психосоціальні проблеми	109
ПРО ЩО НЕ ПИШУТЬ У МЕДИЧНИХ КНИГАХ	111
ДОДАТОК	115
Словник медичних термінів.....	115

СЛОВО ДО ЧИТАЧІВ

Виразкову недугу називають «таємничою незнайомкою», хоча важко знайти людину, котра б не чула про це захворювання. «Незнайомку» кличуть виразкою, вона уражає шлунок і дванадцятипалу кишку. Пропоноване видання присвячене докладному розгляду цієї патології. Із нього ви довідаєтеся:

- ☞ що таке виразкова хвороба і які причини її виникнення;
- ☞ які ознаки характерні для цього захворювання;
- ☞ чим небезпечне це захворювання і які ускладнення воно спричиняє;
- ☞ в яких випадках слід звернутися за консультацією до лікаря й коли це необхідно зробити в терміновому порядку;
- ☞ чому потрібно пройти ретельне обстеження, навіть якщо немає болю, а є лише ознаки порушення травлення або просте відчуття, що зі шлунком «щось не так»;
- ☞ про бактерію, що провокує переважну більшість випадків виразкової хвороби;
- ☞ історію відкриття цієї бактерії та чому першовідкривачів спочатку називали «тихими божевільними», а потім майже через чверть століття присудили їм Нобелівську премію;
- ☞ скільки людей у світі інфіковано цією бактерією та скільки з них захворіли на виразкову недугу;
- ☞ кому обов'язково потрібно обстежитися на наявність цієї бактерії, а за необхідності й провести відповідне лікування, навіть якщо не виявлено виразкову хворобу;
- ☞ вживання (особливо безконтрольне) яких популярних лікарських препаратів може призвести до виразкової хвороби та серйозних ускладнень;
- ☞ як уникнути проблем, вживаючи ці лікарські засоби;
- ☞ як діагностують та які методи обстеження застосовують, щоб виявити виразкову хворобу;

- ☉ які існують сучасні способи профілактики й лікування цього захворювання;
- ☉ чи можливе цілковите одужання від цієї недуги;
- ☉ чи може виразка переродитися в рак і що потрібно робити, щоб вчасно виявити онкологічне захворювання.

Ви довідаєтеся також, про що не пишуть у медичних книгах, одержите докладне роз'яснення всіх медичних термінів, відомості про анатомію та фізіологію шлунка й дванадцятипалої кишки тощо.

Навіть тим, хто вважає себе абсолютно здоровим, ця книга теж знадобиться: ви дізнаєтеся, що спричиняє появу виразкової хвороби, а отже, зможете передбачити виникнення цього захворювання й усе зробити, щоб його уникнути.

Це видання буде корисним і лікарям, які, не маючи достатньої кількості часу для того, щоб пояснити всі подробиці, пов'язані з виразковою хворобою, можуть порекомендувати її своїм пацієнтам та їхнім родичам.

Тут містяться достовірні та сучасні відомості, що відповідають авторитетним рекомендаціям медичних асоціацій, закордонних і вітчизняних авторів та перевірені багаторічним досвідом автора.

Книгу не обов'язково читати від початку до самого кінця — її можна використати як довідник.

Якщо, прочитавши передмову, ви ще не вирішили, потрібна чи ні вам ця книга, майте на увазі, що, за деякими даними, у нашій країні бактерією, котра провокує виникнення виразкової хвороби, інфіковано понад 90% населення.

Автор буде вдячний за будь-які зауваження та побажання, прислані електронною поштою:

Mir-obrazovanie@onyx.ru, p.a.fadeev@mail.ru

ЛІКАРСЬКІ ПРЕПАРАТИ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ПРИ ЛІКУВАННІ ВИРАЗКОВОЇ ХВОРОБИ

У цьому розділі наводяться короткі відомості про основні лікарські препарати, що застосовуються у стандартних схемах лікування виразкової хвороби, асоційованої з бактерією гелікобактер пілорі. Основна увага приділяється найбільш важливим розділам, таким як: протипоказання, особливості застосування, правила вживання, побічні ефекти, а також взаємодія з іншими лікарськими засобами.

Однієї з важливих особливостей застосування будь-якого лікарського засобу є взаємодія з іншими медикаментами, які також одержує пацієнт. Бувають випадки, коли є необхідність водночас проводити лікування не однієї, а декількох хвороб. Тому лікар, призначивши препарат(и) за своїм фахом, повинен враховувати, які ще лікарські засоби вживає пацієнт. А пацієнтові, зі свого боку, необхідно звернути увагу лікаря на те, які ще лікарські засоби він вживає. Через важливість цього питання в цьому розділі перелічуються лікарські засоби, здатні взаємодіяти із противиразковими препаратами. Перелічені препарати або підсилюють їхню дію, або зменшують їхню ефективність, а в деяких випадках їхнє спільне застосування навіть протипоказане. Питання можливості сполучення тих або інших препаратів тут не обговорюватимуться, оскільки прийматиме рішення буде лікар у кожному конкретному випадку. Як писав Гегель: «Якщо істина — абстрактна, то вона — не істина». Тільки ретельно врахувавши всі індивідуальні нюанси, можна підібрати оптимальну й максимально ефективну терапію.

ІНГІБИТОРИ ПРОТОННОЇ ПОМПИ

Лікарські препарати для зменшення кислотоутворення в шлунку почали застосовувати ще в ХІХ ст. Для цього використовували різні засоби, такі як молоко, харчова сода,

біла глина, сажа. Однак дія цих засобів була короткочасною і після завершення їхньої дії соляна кислота, що містилася в шлунковому соці, ставала концентрованою й спричиняла ще більший біль. Цей феномен учені назвали синдромом «рикошету».

У середині 70-х рр. ХХ ст. були створені більш ефективні препарати. Цю групу препаратів для підвищення рН соляної кислоти (а отже, зменшення її подразнюючої дії) назвали *блокаторами H₂-рецепторів гістаміну*. Спочатку було синтезовано метіамід і циметидин, а пізніше ранітидин і фамотидин. Вони були значно ефективнішими за ті, що застосовувалися раніше, однак мали ряд істотних недоліків. Така ситуація спонукала до створення нової групи препаратів, котру назвали *інгібіторами протонної помпи*. Ці лікарські засоби були позбавлені недоліків блокаторів H₂-рецепторів гістаміну, були значно ефективнішими й давали менше ускладнень. Тому в 1988 р., на Всесвітньому гастроентерологічному конгресі в Римі, препарати, що належать до групи інгібіторів протонної помпи, були визнані основною групою кислотоконтролюючих лікарських засобів¹.

До 1990 р. з'явилися переконливі дані, що ґрунтувалися на аналізі величезного масиву інформації, які свідчили про те, що виразки шлунка й дванадцятипалої кишки рубцюються майже в усіх випадках, якщо протягом доби вдається підтримувати рівень внутрішньошлункового рН > 3 близько 18 год². Єдиними лікарськими засобами, які задовольняють ці вимоги, є інгібітори протонної помпи. Застосування тільки цих препаратів, хоча й сприяло загоєнню виразок, однак після їхнього скасування хвороба спалахувала з новою силою. Тому для ефективного лікування виразкової хвороби, асоційованої з бактерією гелікобактер пілорі, їх необхідно сполучати з антибактеріальними препаратами. З іншого боку, підвищення рН шлункового соку створює

¹ *Modlin I.M.* From prout to the proton pump. Schnetztor-Verlag Gmb Konstanz, 1995. P. 81–93.

² *Burget D.W., Chiverton K.D., Hunt R.H.* Is there an optimal degree of acid suppresion for healing of duodenal ulcers? A model of the relationship between ulcer healing and acid suppresion // *Gastroenterology*, 1990. 99: 345–351.

УРЕАЗА (від *лат.* urea — «сечовина») — фермент, що виділяється бактерією гелікобактер пілорі; розкладає сечовину, котра міститься в шлунковому вмісті, на вуглекислий газ та аміак.

ФАКТОР РИЗИКУ (від *лат.* factor — «той, що робить, виробляє») — фактор, що не є безпосередньою причиною певної хвороби, але підвищує імовірність її виникнення.

ФАКТОРИ АГРЕСІЇ — до природних факторів агресії належить шлунковий сік, що виділяється для перетравлювання їжі. Основною агресивною його складовою є *соляна кислота*. До інших факторів, що ушкоджують стінки шлунка, належать: травматизація слизової (місцеве подразнення слизової — хімічне, фізичне — міцні спиртні напої, груба їжа й ін.), різного роду патологічні стани, що призводять до порушення нормальної евакуації їжі зі шлунка у дванадцятипалу кишку, а також закиданню жовчних кислот із дванадцятипалої кишки в шлунок, наявність бактерії *гелікобактер пілорі* й вживання лікарських препаратів.

ФАКТОРИ ЗАХИСТУ — фактори, що захищають шлунок від ушкодження *факторами агресії*. До них належать: шар нерозчинного слизу, слизово-бікарбонатний (лужний) бар'єр; секреція спеціальних захисних речовин, найбільш активними з яких є *простагландини*; швидке відновлення (регенерація) клітин слизової оболонки шлунка; інтенсивне кровопостачання; *антродуоденальне кислотне гальмо*.

ФЕРМЕНТИ (від *лат.* fermentum — «закваска») — речовини *білкової* природи, які в багато разів прискорюють біохімічні реакції, що відбуваються в організмі.

ФІБРОГАСТРОСКОП (від *лат.* fibra — «волокно», gaster — «шлунок» і *грецьк.* skopeo — «дивлюся, розглядаю, спостерігаю») — оптичний прилад для дослідження шлунка й дванадцятипалої кишки за допомогою світловолоконної оптики, оснащений пристосуваннями для виконання різних маніпуляцій, наприклад інструментом для *біопсії*.

Принцип передачі зображення полягає в тому, що по спеціальних волокнах, завдяки повному відбиттю світла внутрішніми стінками, світлопередача на вході й виході ідентична. Крім того, світлопередача відбувається при будь-якому вигині волокна.

ФЛЕГМОНА (від *грецьк.* phlegmone — «жар, запалення») — розлите гнійне запалення тканин організму. На відміну від *абсцеса*, **Ф.** не обмежена порожниною, не має чітких меж, а в запальний процес утягуються всі прилеглі анатомічні структури.

ЦЯНОЗ (від *грецьк.* cyanos — «темно-синій») — синюшні кольори шкіри й слизових оболонок.

ЦИКЛООКСИГЕНАЗА — *фермент*, що виробляється організмом. Має кілька різновидів: циклооксигеназа-1 (ЦОГ-1) виробляється постійно й бере участь у синтезі простагландинів, які захища-

ють слизову оболонку шлунка й кишечника, і циклооксигеназа-2 (ЦОГ-2), що утворюється при болях і запальних процесах. *Нестероїдні протизапальні препарати* першого покоління блокують утворення обох форм циклооксигенази, позбавляючи в такий спосіб захисту слизової оболонки шлунка й кишечника.

ЦИТОТОКСИЧНІ ШТАМИ — види однієї й тієї ж бактерії, що володіють властивостями *цитотоксичності*.

ЦИТОТОКСИЧНІСТЬ (від *грецьк.* kytos — «вмістище, клітина» й toxikon — «отрута») — несприятливий вплив на структуру й властивості клітин.

ЦУКРОВИЙ ДІАБЕТ — група обмінних захворювань, котрі характеризуються підвищеним вмістом глюкози в крові, що є результатом дефектів секреції інсуліну (білкова речовина, що сприяє зниженню вмісту глюкози в крові й засвоєнню глюкози різними тканинами), дії інсуліну або обох цих факторів.

«ЧЕРВОНИЙ» РУБЕЦЬ — стадія загоєння виразки, котру видно при фіброгастродуоденоскопії. Рубці в місці локалізації спочатку пухкі, мають яскраве забарвлення й тому називаються «червоними». Див. також *«білий» рубець*.

ШЛУНКОВИЙ СІК — складний за складом травний сік, що містить ферменти, соляну кислоту, слиз та ін. речовини, необхідні для травлення. Агресивні властивості **Ш. с.** визначаються соляною кислотою.

ШОК — різке зниження скорочувальної здатності серця, внаслідок чого порушується капілярний кровообіг у всіх органах.

ШТАМ (від *нім.* Stamm — «плем'я, рід, родина») — чиста культура певного виду мікроорганізмів (наприклад, бактерій), що володіє специфічними фізіолого-біохімічними ознаками. Той самий вид бактерій може мати велику кількість **Ш.**, що відрізняються між собою певними властивостями, наприклад, чутливістю до антибіотиків, здатністю до утворення токсинів, ферментів тощо.